

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

มูลนิธิโครงการหลวงมุ่งพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงใน 6 จังหวัดภาคเหนือ รวม 39 แห่ง ก่อตั้งขึ้นเพื่อพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวเขา ลดการปลูกฝิ่น และฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธารบนพื้นที่สูง เน้นการพัฒนาชุมชนให้เกิดความสมดุลยั่งยืนใน 3 มิติ คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม กรอบการดำเนินงานจึงประกอบด้วย (1) การพัฒนาอาชีพภายใต้ระบบมาตรฐานอาหารปลอดภัย รวมถึงระบบการจัดการหลังการเก็บเกี่ยวและการตลาดที่ดี (2) การเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน ส่งเสริมการออมทรัพย์ รวมถึงสนับสนุนการศึกษาและระบบสาธารณสุขพื้นฐาน และ (3) จัดทำแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเหมาะสม สนับสนุนการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน การปลูกป่าชาวบ้าน การฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร รวมทั้งการรักษาคุณภาพน้ำโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และการพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน ซึ่งความสำเร็จที่เกิดขึ้นได้รับความร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับหน่วยงานราชการและภาคเอกชน ส่งผลให้มูลนิธิโครงการหลวงเป็นที่ยอมรับและเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับพื้นที่สูงอื่นของประเทศไทยและต่างประเทศ (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2559)

แม้ว่าความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนโครงการหลวงจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยความร่วมมือและกระบวนการมีส่วนร่วมของภาครัฐ องค์กรท้องถิ่น และประชาชนในพื้นที่ (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2559) อย่างไรก็ตามชุมชนโครงการหลวงส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารที่มีความเปราะบางต่อการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แม้ว่าปัจจุบันปัญหาการไร่เลื่อนลอยลดน้อยลงไปมาก แต่บริเวณรอบชุมชนยังคงมีการบุกรุกทำลายป่า เกษตรกรบางส่วนยังใช้สารเคมีเกษตรไม่เหมาะสม นอกจากนี้บางหมู่บ้านที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติเริ่มพบปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น การสะสมของกองขยะในชุมชน และการลดลงของป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ก๊าซเรือนกระจกปล่อยออกสู่บรรยากาศมากขึ้นจนเกิดความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศโดยเฉพาะภาวะโลกร้อนที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ การเจริญเติบโตและการให้ผลผลิตของพืชและสัตว์ ความหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงการขาดแคลนน้ำและภัยพิบัติธรรมชาติ ทั้งนี้ข้อมูลข้างต้นสอดคล้องกับการรายงานของศูนย์ข้อมูลก๊าซเรือนกระจก (2558) ที่ว่าภาคเกษตรป่าไม้และการใช้ประโยชน์ที่ดิน มีการปล่อยก๊าซเรือนกระจกเป็นลำดับที่ 2 คิดเป็นร้อยละ 15.89 ของการปล่อยก๊าซเรือนกระจกทั้งหมด รองจากภาคพลังงานที่ปล่อยร้อยละ 73.13 ประเทศไทยจึงให้ความสำคัญกับการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก โดยนายกรัฐมนตรีได้แสดงเจตนารมณ์ของประเทศไทยที่จะลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกร้อยละ 20 ถึง 25 ภายในปี ค.ศ. 2030 ด้วยการลดการใช้พลังงานจากฟอสซิลและเพิ่มการใช้พลังงานทดแทนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ขจัดการบุกรุกป่า อนุรักษ์ปลูกป่า ทำแผนบริหารจัดการน้ำอย่างบูรณาการ จัดทำ Roadmap การลดหมอกควันให้เหลือร้อยละ 0 และที่สำคัญอย่างยิ่งคือ การน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร มาปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ด้วยเหตุนี้มูลนิธิโครงการหลวงจึงปรับกลยุทธ์การพัฒนาเป็นเชิงคุณภาพทุกมิติเพื่อให้มีกระบวนการปฏิบัติงานที่มีความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น และมุ่งเน้นการพัฒนาในระดับชุมชนให้ตื่นตัวและปรับตัวต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโดยลดกิจกรรมการดำรงชีวิตที่ปล่อยก๊าซเรือนกระจก และส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนาไปสู่สังคมที่ปล่อยคาร์บอนต่ำ รวมทั้งสร้างขีดความสามารถด้านการบริหารจัดการชุมชนให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและเกิดความยั่งยืนในที่สุด ผลการดำเนินงานในระยะที่ 1

(ปีงบประมาณ พ.ศ. 2559-2561) โครงการวิจัยได้ร่วมกับชุมชนและหน่วยงาน ศึกษาการจัดการด้านการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้านประสิทธิภาพในการใช้พลังงานและทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นที่สูง ด้านการดูแลสุขภาพสิ่งแวดล้อม ด้านสุขอนามัยชุมชน ด้านคุณภาพชีวิตของคน และด้านความต่อเนื่องของการพัฒนาชุมชนโครงการหลวง 12 แห่ง โดยมีเป้าหมายให้ชุมชนโครงการหลวงต้นแบบชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำอย่างยั่งยืน ผลผลิตสำคัญของโครงการ ระยะที่ 1 ประกอบด้วย 1) เกณฑ์การประเมินและตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงในการเป็น “ชุมชนคาร์บอนต่ำอย่างยั่งยืน” จำนวน 19 เกณฑ์การประเมิน 32 ตัวชี้วัด 2) การประเมินผลการพัฒนาชุมชนโครงการหลวงเทียบเกณฑ์การประเมินและตัวชี้วัด ระยะ 12 เดือน ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 มีค่าคะแนนอยู่ระหว่างร้อยละ 79 ถึง 93 โดยชุมชนบ้านปางบง ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงป่าเมี่ยง ได้คะแนนจากการประเมินตัวเองระดับสูงสุดคือ ร้อยละ 93 ในขณะที่บ้านหนองหอยเก่า ศูนย์ฯ หนองหอย ได้คะแนนต่ำสุดร้อยละ 79 ทั้งนี้แผนการดำเนินงานในระยะต่อไปคือ การขอรับรองชุมชนโครงการหลวงที่เข้าร่วมโครงการเป็นชุมชนคาร์บอนต่ำและยั่งยืน และการนำผลผลิตจากงานวิจัยไปขยายผลสู่ชุมชนโครงการหลวงอื่น

ปีงบประมาณ พ.ศ. 2562 มูลนิธิโครงการหลวง สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง มหาวิทยาลัยมหิดล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงดำเนินงานวิจัยต่อเนื่องในการประเมินความเหมาะสมของเกณฑ์การประเมินและตัวชี้วัด ก่อนใช้ในขั้นตอนตรวจประเมินระดับการพัฒนาชุมชนเพื่อขอรับรองการเป็นชุมชนคาร์บอนต่ำและยั่งยืน รวมทั้งได้นำผลการวิจัย ได้แก่ เกณฑ์การประเมินและตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนคาร์บอนต่ำและยั่งยืน และกระบวนการพัฒนาชุมชนคาร์บอนต่ำไปดำเนินการร่วมกับชุมชนโครงการหลวงแห่งใหม่ นอกจากนี้ยังได้เพิ่มกิจกรรมประเมินผลการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก และประเมินผลการเก็บกักก๊าซเรือนกระจกของพื้นที่ป่าและต้นไม้ที่ชุมชนดูแลรักษาเพื่อใช้เป็นข้อมูลแสดงผลกระทบ (Impact) ที่เกิดขึ้นหลังจากชุมชนร่วมกันลดกิจกรรมปล่อยก๊าซเรือนกระจกและการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศตามนโยบายของประเทศไทย

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อทดสอบเกณฑ์การประเมินและตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงให้เป็นชุมชนคาร์บอนต่ำและยั่งยืน

1.2.2 เพื่อศึกษาผลของการพัฒนาชุมชนคาร์บอนต่ำและยั่งยืนต่อการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก

1.3 ผลสัมฤทธิ์ของโครงการ

1.3.1 ผลผลิต (Output) และตัวชี้วัดผลผลิต (Output Index)

1) ผลการประเมินความเหมาะสมของเกณฑ์การประเมินและตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงให้เป็นชุมชนคาร์บอนต่ำและยั่งยืน อย่างน้อย 1 เรื่อง

2) ชุมชนโครงการหลวงที่ผ่านเกณฑ์การประเมินและตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน อย่างน้อย 9 ชุมชน

3) ผลการยกระดับชุมชนให้เข้าสู่ตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน เบื้องต้น อย่างน้อย 8 ชุมชน

4) ข้อมูลปริมาณก๊าซเรือนกระจกที่ปล่อยจากกิจกรรมของชุมชนที่ดำเนินการ (ระยะแรก) จำนวน 1 เรื่อง

5) ข้อมูลปริมาณการเก็บกักก๊าซเรือนกระจกโดยพื้นที่สีเขียวที่ดำเนินการ (ระยะแรก) จำนวน 1 เรื่อง

1.3.2 ผลลัพธ์ (Outcome) และตัวชี้วัดผลลัพธ์

ชุมชนโครงการหลวงอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงได้อย่างยั่งยืน เป็นต้นแบบและแหล่งเรียนรู้การพัฒนาพื้นที่สูงสู่ชุมชนคาร์บอนต่ำและยั่งยืน รวมทั้งมีการขับเคลื่อนงานเพื่อลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก และปรับตัวของชุมชนเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ อย่างน้อย 10 ชุมชน

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

1.4.1 การประเมินความเหมาะสมของเกณฑ์การประเมินและตัวชี้วัดของการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงให้เป็นชุมชนคาร์บอนต่ำและยั่งยืน จำนวน 19 เกณฑ์ 32 ตัวชี้วัด

1.4.2 การขอยื่นรับรองการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงให้เป็นชุมชนคาร์บอนต่ำและยั่งยืน ในพื้นที่ดำเนินการเดิม ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 จำนวน 12 ชุมชน

1) เตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อเข้ารับการตรวจประเมินผลการพัฒนา

2) ตรวจประเมินระดับการพัฒนาชุมชนหลังดำเนินการตามแผนปฏิบัติงาน

1.4.3 การพัฒนาระดับการพัฒนาของชุมชนให้เข้าสู่ตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงให้เป็นชุมชนคาร์บอนต่ำและยั่งยืนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนต่อเนื่อง ในพื้นที่ดำเนินการเดิม ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 (ชุมชนที่ไม่ผ่านการรับรองมาตรฐาน)

1.4.4 การสำรวจ และการประเมินสภาพการพัฒนาของชุมชนในปัจจุบันตามเกณฑ์ตัวชี้วัดของการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงให้เป็นชุมชนคาร์บอนต่ำและยั่งยืน ในพื้นที่ดำเนินการใหม่ 8 ชุมชน

1.4.5 การศึกษาผลของการพัฒนาชุมชนคาร์บอนต่ำและยั่งยืนต่อการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกที่ดำเนินการในระยะแรก จำนวน 12 แห่ง

1) ประเมินปริมาณก๊าซเรือนกระจกที่ปล่อยจากกิจกรรมการดำรงชีวิตของชุมชนเทียบเกณฑ์เปรียบเทียบสมรรถนะ (Benchmark) ของแต่ละกิจกรรม

2) สำรวจพื้นที่สีเขียวของชุมชนและประเมินสมรรถนะการเก็บกักก๊าซเรือนกระจก